

UDK: 316.653:32(4-672EU)(497.11)
Biblid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 5-21
izvorni naučni rad
Primljen: 2.8.2017.

Nenad Stekić, MA¹

Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Republike Srbije

SAŽETAK

Cilj ovog članka je prikaz najznačajnijih teorijskih rasprava o evroskepticizmu, kao i upućivanje na postojeća istraživanja javnog mnjenja o evropskim integracijama Republike Srbije. Pitanja na koja rad nastoji da ponudi odgovore tiču se zastupljenosti evroskepticizma u političkom identitetu građana Srbije u kontekstu aktuelnih pregovora o članstvu sa Evropskom unijom. Kao sekundarni izvor podataka, biće korišćeni nalazi istraživanja realizovanih za potrebe Kancelarije za evropske integracije Republike Srbije, za period između 2009. i 2017. godine. Autor će hronološki predstaviti razvoj javnog mnjenja u vezi sa članstvom Srbije u Evropskoj uniji. Pored toga biće predstavljeni faktori koji dovode do kontinuiranog evroskepticizma u Republici Srbiji. Zaključci rada upućuju na postojanje dugoročnog i visokog nivoa evroskepticizma kod građana Republike Srbije, naročito nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2008. godine.

Ključne reči: evroskepticizam, politički identitet, Evropska unija, Republika Srbija, javno mnjenje, evropske integracije, proširenje Evropske unije, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.

Uvodna razmatranja

Termin „evropske integracije“ je u akademski diskurs ušao sa početkom ujedinjenja posleratne zapadne Evrope. Ovaj proces i nakon više od šezdeset godina i dalje traje i odvija se u različitim sferama društvenog života, a najdalje je odmakao u ekonomskom i političkom domenu. Evropska unija kao najvidljiviji proizvod evropskih integracionih tokova na tlu Evrope, predstavlja po mnogima, najuspešniji primer regionalnih integracija koji se

¹ Student-demonstrator, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, nesteley@gmail.com

ikada desio.² Međutim, takozvani „evropski san“ nije dosanjan do kraja, pa je tako integracioni proces bio (i biva) opterećen različitim suprotstavljenim frakcijama unutar država članica, odnosno nedostacima podrške javnog mnjenja daljim integracijama, najvećeg dela država članica Evropske unije. Jačanje desničarskih stranaka i populizma u ključnim evropskim državama poklapa se i sa jačanjem straha od potencijalnog gubitka identiteta u smislu punopravnog članstva Srbije u Evropskoj uniji. Nakon višegodišnjeg procesa pripreme za proces pridruživanja, Srbija je potpisivanjem SSP-a 2008. godine okončala prvu fazu na putu ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. U ovoj fazi procesa javila su se brojna protivljenja pregovorima sa Evropskom unijom. Izučavanje evroskepticizma je stoga značajno imajući u vidu da se na osnovu postojećih konceptualizacija ovog pojma, kontinuiranih istraživanja javnog mnjenja o ovom pitanju, kao i ključnih događaja u procesu evropskih integracija Srbije, mogu izvesti zaključci koji objašnjavaju relativno nizak stepen podrške građana Srbije punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

Evroskepticizam se u svim svojim varijantama (o čemu će detaljnije biti reči u nastavku članka), ispoljava širom evropskog kontinenta, i gotovo u svim državama članicama Evropske unije. Ovaj termin je različito određen u lingvističkoj literaturi. U opštem smislu, ova složenica bi označavala skepsu prema Evropi kao takvoj, ali značenje koje ovaj termin zapravo ima u sebi, sadrži determinante koje su protiv učlanjenja u Evropsku uniju. Tako Enciklopedija Britanika (Encyclopedia Britannica) određuje evroskepticizam kao „političku doktrinu, koja počiva na zagovaranju oslobođanja od uticaja Evropske unije“.³ Oksfordski Rečnik pak daje određenje evroskeptika kao „osobe/entiteta koja/i se protivi narastajućim ovlašćenjima Evropske unije“.⁴

Od rimskih sporazuma kojima je otpočela moderna era evropskog ujedinjenja u različitim sferama društvenom života, pa sve do danas, traju neprestani naponi evroskeptika da ukažu na negativne strane koje projekat evropskih integracija nosi sa sobom. Evroskepticizam je već u startu bio snažno izražen u okviru „velike šestorice“, odnosno šest država osnivača preteče Evropske unije. Građani Danske su 1992. godine na referendumu odbili predlog Sporazuma iz Mاستrihta, da bi nakon njegovog uspešnog ponavljanja i prihvatanja istog, širom Danske izbili neredi na ulicama i protesti protiv „evropeizacije Danske“.⁵

² Milada Anna Vachudova, *Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism*, Oxford University Press on Demand, 2005, p. 34.

³ Internet stranica Enciklopedije Britanika. Više dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/Euroskepticism> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:53)

⁴ Internet stranica Oksford Rečnika. Više dostupno na: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/eurosceptic> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:56)

⁵ Ovo je i jedan od razloga zbog kojih Danska, i dvadeset pet godina nakon usvajanja Sporazuma iz Mاستrihta, ima pravne rezerve na vojne segmente Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike Evropske unije (EU ZBOP). Videti više na: <https://www.theguardian.com/world/1993/may/20/eu.politics> (Pristupljeno: 27.07.2017. 14:28)

Evroskepticizam se u akademskoj literaturi uzima kao jedan od ključnih činilaca političkog identiteta evropskih društava. Tenzijom između ličnog političkog identiteta i ograničenja društva, odnosno kolektivnog političkog identiteta bavili su se brojni sociolozi među kojima su najistaknutiji Entoni Gidens (Anthony Giddens), Ričard Dženkins (Richard Jenkins) i Šeldon Strajker (Sheldon Stryker). U svom članku „Prošlost, sadašnjost i budućnost teorije identiteta“, Strajker je, zajedno sa Piterom Berkom (Peter J. Burke), razvio opsežnu diskusiju o akademskim dometima istraživanja odnosa individualnog i kolektivnog identiteta.⁶ On tvrdi da je identitet trajnija tvorevina i da ga karakteriše otežana unutrašnja promena. Naime, prema njegovim stanovištima, identitet (bilo kolektivni bilo individualni) direktno utiče na ponašanje pojedinaca.⁷

Na ovako postavljene argumente, nadovezuje se Dženkinsovo shvatanje identiteta kao „večite dijalektike između interne i eksterne identifikacije osobe sa političkim determinantama jednog društva“.⁸ On tvrdi da su za vezu između ličnog i društvenog odnosno „nacionalnog“ (prim. aut.) identiteta, za analizu najpogodniji tzv. interakcioni faktori, odnosno entiteti na osnovu kojih se pojedinac (ne) poistovećuje sa širom društvenom zajednicom.⁹ Identifikacija upravo takvih interakcionih faktora jeste predmet ovog rada, imajući u vidu konstantnu podeljenost građana Srbije po pitanju punopravnog članstva u Evropskoj uniji.

Ovaj rad počinje prikazom najznačajnijih teorijskih debata u vezi sa prirodom i transformacijom evroskepticizma od početka evrointegracija pedesetih godina 20. veka do danas. Kako bi konceptualizacija pojma evroskepticizma bila smeštena u odgovarajući kontekst, u ovom delu rada biće ukratko predstavljeni ključni događaji u procesu evrointegracija Srbije, koji su uticali na veće osciliranje javnog mnjenja. U drugom delu rada biće prikazani nalazi serije kvantitativnih istraživanja percepcije građana Srbije o aktuelnim evropskim integracijama za period od 2009. do 2017. godine. U poslednjem delu rada, autor će shodno determinantama evroskepticizma nastojati da prikaže faktore koji su reflektovani u Srbiji, odnosno elemente razvoja evroskepticizma koji su sastavni činilac političkog identiteta građana Srbije.

Evroskepticizam u svetlu evropskih integracija Srbije

Evropske integracije Srbije su proces koji traje duže od šesnaest godina, koji je počeo padom Slobodana Miloševića i dolaskom Demokratske

⁶ Sheldon Stryker and Peter J. Burke, „The past, present, and future of an identity theory“, *Social psychology quarterly*, 2000, Vol. 64, No.3, pp. 284–297.

⁷ Ibid., p. 288.

⁸ Richard Jenkins, „Categorization: Identity, social process and epistemology“, *Current sociology*, 2000, Vol.48, No. 3, pp. 7–25.

⁹ Ibid., p. 16.

opozicije Srbije 2000. godine. Značajna osobina ranog perioda evropskih integracija je regionalni koncept koji je Evropska unija promovisala početkom 21. veka. Regionalni koncept podrazumevao je grupisanje država (pa čak i regiona) pod istu „kapu“ prilikom sagledavanja obaveza koje svaka država mora da ispuni pre punopravnog članstva.¹⁰ Spremnost na dijalog i eventualno proširenje na Balkan, Evropska unija je iskazala organizujući dva samita, u Zagrebu (2000), kao i u Solunu 2003. godine, na kom je usvojena Deklaracija iz Soluna, u kojoj su iskazane kao ključne, vrednosti koje region Zapadnog Balkana treba da usvoji: „...vladavina prava i poštovanje međunarodnog prava, nepovredivost granica, razvoj regionalne saradnje i mirno rešavanje sukoba“.¹¹ Nakon referenduma o izdavanju iz državne zajednice, Srbija nastavlja samostalno evropske integracije 2006. godine, da bi 2008. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Iste godine, ključne države članice priznaju jednostrano proglašenu nezavisnost južne srpske pokrajine, što izaziva veliki evroskeptični talas u srpskom društvu. Nakon godinu dana, Srbiji, kao i ostalim državama regiona, Evropska unija dodeljuje status bezviznog režima, dok 2012. godine Srbija postaje država kandidat za punopravno članstvo.

U nastavku će biti dat kraći pregled teorijskih razmatranja prirode evroskepticitizma. Korpus akademskih radova obiluje viđenjima mnogobrojnih faktora i izvora koji u određenom društvu mogu predstavljati podstrek evroskeptičnih stavova. Postoje brojne klasifikacije izvora evroskepticitizma među kojima su najčešće opšte podele na vremenske i situacione. Pored toga, ovaj pojam biva konceptualizovan u akademskoj literaturi kao poseban entitet koji može biti objašnjen kroz nekoliko različitih dimenzija i teorijskih promišljanja. Lizbet Hog (Liesbet Hoogh) i Geri Marks (Gary Marks) navode da je teorijska debata o evroskepticitizmu otpočela sredinom osamdesetih godina 20. veka, kada su mnogobrojni autori počeli da analiziraju odnose ideološkog spektra prema evropskim integracijama. Oni tvrde da su dominantni stavovi akademske zajednice uključivali mišljenja da su radikalno levičarski orijentisane stranke u zapadnoj Evropi bile oštro suprotstavljene ideji evropske integracije, pošto su evropski projekat posmatrali kao „kapitalistički“, dok su se argumenti desničarskih stranaka odnosili na gubitak nacionalnog suvereniteta odnosno identiteta nacije.¹²

Autori poput Paula Tagarta (Paul Taggart) i Aleksa Šerbjaka (Aleks Szczerbiak), tvrde da evroskeptizizam može predominantno biti objašnjen putem strategije povezane sa stranačkim pozicijama u partijskim sistemima.

¹⁰ Tako su Turska i Hrvatska imale „zajednički evropski put“, sve do 2005. godine, kada su integracioni tokovi ove dve države potpuno razdvojeni.

¹¹ “EU-Western Balkans Summit Declaration”, *Official Journal of the EU* (C/03/163, 10229-03), Brussels, June 2003.

¹² Videti više u: Liesbet Hooghe and Gary Marks, “Sources of euroscepticism”, *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, No. 2-3 p. 121.

Pozicija stranaka (bilo da su one na periferiji ili su ključne u političkom sistemu jedne države), u značajnoj meri opredeljuje javni diskurs prema pitanju evropskih integracija. Stranke deluju u svakodnevnom političkom životu, a pošto stranke kao „važni činioci političkog života jedne prosečne nacionalne evropske države, u poslednjoj deceniji 20. veka, nisu uspele da shvate značaj integracija, nije im preostalo ništa drugo nego da se konfrontiraju toj ideji“.¹³

Postoji opšti konsenzus da je pojam evroskepticizam potrebno suprotstaviti srodnim terminima kako bi se moglo pristupiti daljoj konceptualizaciji. Grabe (Grabbe) tvrdi da je evroskepticizmu suprotan pojam evropeizacije.¹⁴ Najsveobuhvatnije određenje evropeizacije pružio je italijanski sociolog, Klaudio Radaeli (Claudio Radaelli). Prema njemu, evropeizacija se sastoji od:

„procesa (a) konstrukcije, (b) difuzije i (c) institucionalizacije formalnih i neformalnih pravila, procedura, paradigmi, stilova, 'načina izvršavanja stvari' i zajedničkih verovanja i normi koje su najpre definisane i konsolidovane u politikama Evropske unije, a zatim uključene u nacionalne (i subnacionalne) diskurse, identitete, političke strukture i javne politike“.¹⁵

Ovako postavljeno određenje evropeizacije omogućava previše široko polje tumačenja, odnosno omogućava uključivanje velikog broja varijabli i entiteta u njegov predmet. U tom smislu, evroskepticizam bi se mogao posmatrati kao suprotnost evropeizaciji. Međutim, i evropske integracije nisu sinonim evropeizacije, pa se ipak posmatraju kao antonim od evroskepticizma.

Slično stanovište imaju Taggart i Šerbjak, koji raščlanjuju evroskepticizam na tvrdu i meku komponentu, gde tvrdi evroskepticizam određuju kao protivljenje samoj ideji evropskih integracija, dok meki evroskepticizam označava protivljenje jednom segmentu odnosno jednoj od politika u okviru koje se vrše integrativni tokovi. Ovi autori dovode u vezu meki evroskepticizam sa „nacional-evroskepticizmom“, pojmom koji označava saglasje sa idejama evropskog ujedinjenja, dokle god to krucijalno ne osporava nacionalne interese pojedinih zemalja.¹⁶

¹³ Paul Taggart, „A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems“, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, no. 3, pp. 363–388.

¹⁴ Heather Grabbe, „Europeanization goes east: power and uncertainty in the EU accession process“, *The politics of Europeanization*, 2003, Vol. 27, no. 303, p. 29.

¹⁵ Claudio Radaelli, „The Italian state and the euro: institutions, discourse, and policy regimes“, *European States and the Euro–Europeanization, Variation, and Convergence*, 2002, pp. 212–237.

¹⁶ Videti više u: Paul Taggart and Aleks Szczerbiak, *Parties, positions and Europe: Euroscepticism in the EU candidate states of Central and Eastern Europe*, Brighton: Sussex European Institute, 2001, p. 10.

Nalazi kontinuiranih istraživanja stavova građana Srbije o evropskim integracijama

U ovom delu rada biće predstavljeni nalazi kontinuiranih istraživanja o stavovima građana Srbije o evropskim integracijama.¹⁷ Svi predstavljeni nalazi dostupni su u okviru redovnih istraživanja, koja se realizuju na svakih šest meseci za potrebe Kancelarije za evropske integracije Republike Srbije.¹⁸ Iako su istraživanja vršena od 2003. godine, u ovom delu biće predstavljena samo ona od 2009. godine, što odgovara periodu nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom.

Istraživanja su vršena istovetnom metodologijom – kvantitativna terenska istraživanja na reprezentativnim troetapnim slučajnim uzorcima. Veličina uzorka za navedeni period u svim obuhvaćenim istraživanjima je približno slična, i obuhvata više od 1000 punoletnih građana Republike Srbije (bez Kosova i Metohije).¹⁹ Sveobuhvatnost i istovetnost metodologije, glavni su razlozi za odabir upravo ovih istraživanja.²⁰ Opsežno postavljena, ova istraživanja pružaju uvide u stavove građana o evropskim integracijama, vrednosne sudove o Evropskoj uniji, reformama unutar Srbije, uslovima koje Srbija (ne) treba da ispuni da bi postala država članica, razloge zbog kojih bi ispitanici glasali protiv, informisanost građana o trenutnom statusu Srbije u pregovorima o članstvu, kao i lične preferencije u pogledu poštovanja propisa Evropske unije.

Za potrebe ovog rada, biće prikazani nalazi i rezultati u odnosu na nekoliko pitanja koja su u svim istraživanjima postavljana ispitanicima. Najopštiji nalazi predstavljeni u istraživanjima tiču se stavova građana o eventualnom punopravnom članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Građani su odgovarali na sledeće pitanje: „Ukoliko bi sutra bio raspisan referendum sa pitanjem `Da li podržavate članstvo Srbije u Evropskoj uniji`, kako biste vi glasali?“

¹⁷ Od 27. juna 2017. godine, odlukom Narodne skupštine Republike Srbije, prestala je da postoji Kancelarija za evropske integracije, a njen rad preuzelo je novoformirano Ministarstvo za evropske integracije. Kako je naručilac svih istraživanja predstavljenih u ovom radu, bila Kancelarija za evropske integracije (uključujući i poslednje objavljeno u junu 2017. godine), u radu će biti korišćen termin pređašnje institucije.

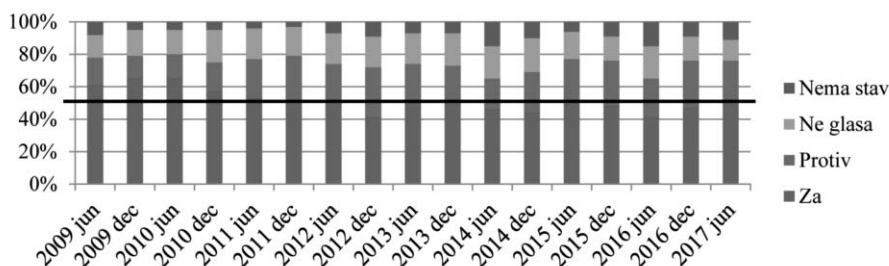
Videti više na: <http://www.seio.gov.rs/src/ministarstvo/o-nama> (Pristupljeno: 26.07.2017. 13:34)

¹⁸ Javno su dostupna istraživanja od 2006. godine, iako je Kancelarija realizovala istraživanja od 2003. godine, ali se nalazi tih istraživanja mogu dobiti dopisom Kancelariji, odnosno uvidom u pojedine izveštaje, gde su ti podaci retroaktivno prikazani.

¹⁹ Najmanja korišćena veličina uzorka je bila u decembarskom istraživanju 2012. godine (1006 ispitanika), dok je najveći uzorak korišćen u junu 2010. godine (1094 ispitanika).

²⁰ Još jedan razlog je i dugotrajnost navedenih istraživanja. Pored pomenutih, ne postoje slična kontinuirana istraživanja o stavovima građana o evropskim integracijama Srbije, osim par sporadičnih *ad hoc* istraživanja koja su potaknuta određenim događajem u političkom životu.

Grafik br. 1: „Da li podržavate članstvo Srbije u Evropskoj uniji?“

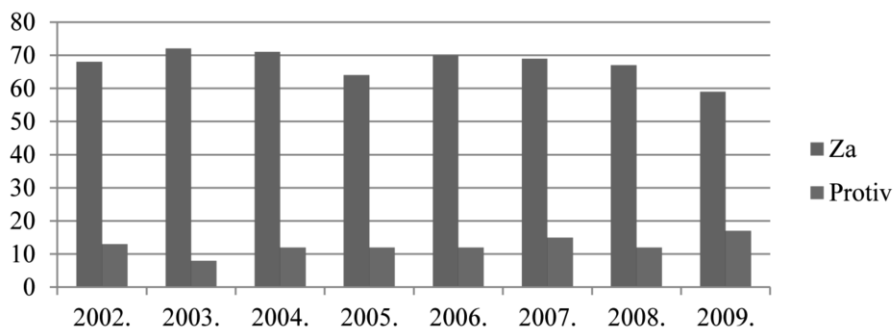
Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (jun 2009.-jun 2017)

Distribucija podrške javnog mnjenja članstvu Srbije u Evropskoj uniji u velikoj meri je varirala tokom analiziranog perioda. Najniži stepen podrške evrointegracijama javnog mnjenja zabeležen je u decembru 2012. godine, kao i u junu 2016. godine, kada se u korist potencijalnog članstva izjasnilo svega 41 % ispitanih.²¹ Zanimljiva opservacija koja proizilazi iz grafika br. 1. jeste dugogodišnji kontinuirani pad podrške članstvu Srbije u Evropskoj uniji od juna 2011. godine (izuzev decembra 2013. kada se za punopravno članstvo pozitivno izjasnilo 51 % ispitanih). Ukoliko bi referendum bio raspisan u tom periodu, građani bi odbili članstvo u Evropskoj uniji. Međutim, najnoviji rezultati iz juna 2017. godine su pokazali najsnažniju podršku članstvu u poslednje tri godine (49% bi se izjasnilo za punopravno članstvo). Od 2012. godine je sve приметniji povećan broj ispitanika koji nema stav o ovom pitanju, dok se istovremeno smanjuje broj ispitanih koji ne bi izašli na eventualni referendum o ovom pitanju. Zbir ispitanih koji ne znaju kako bi glasali, odnosno onih koji ne bi izašli na eventualni referendum nije zanemarljiv; naprotiv udeo pomenutih kategorija ispitanika u analiziranom periodu nijednom nije pao ispod 20% od ukupnog uzorka (vidi Grafik br. 1). Predstavljenim istraživanjima, prethodila su nešto ređa istraživanja istog naručioca, koja su vršena jednom godišnje (između 2002. i 2009. godine). Za sticanje šireg uvida u percepcije građana potrebno je sagledati i rezultate istraživanja iz tog perioda. U osam dostupnih izveštaja istraživanja, građani su, između ostalih, odgovarali na pitanje: „Ukoliko bi sutra bio raspisan referendum za članstvo Srbije u Evropskoj uniji, da li biste glasali za ili protiv?“²²

²¹ Izvor: *Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_jm_jun_16_final.pdf, 15.07.2017. str. 5.

²² Istraživanja vršena u ovom periodu nudila su kao moguće odgovore samo „za“ i „protiv“ i „nemam stav“, bez mogućnosti građana da se izjasne o tome da li bi glasali ukoliko bi referendum bio raspisan.

Grafik br. 2: Stavovi građana o punopravnom članstvu Srbije u Evropskoj uniji za period između 2002–2009. godine

Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (2002–2009)

Pozitivni događaji poput proširenja Evropske unije za deset novih država članica (2004. godine), relativna aktuelnost teme u svakodnevnom političkom i medijskom diskursu, ali i povećana prisutnost Evropske unije u finansiranju mnogobrojnih projekata u državama u procesu evrointegracija, neki su od mogućih razloga za relativno visok stepen podrške članstvu Srbije u Evropskoj uniji u ovom periodu.

Uticaj medija na publiku, prema kulturološkom obrtu medijskih istraživanja, ima dugoročne efekte koji kreiraju sliku realnosti.²³ Određena istraživanja analize sadržaja izveštavanja lokalnih i nacionalnih medija u Srbiji govore u prilog tvrdnji da su pre potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, mediji u Srbiji posvećivali dosta pažnje izveštavanju o funkcionisanju Evropske unije, promociji evropskih integrativnih tokova uopšte, kao i upućivanju na evropske standarde u raznim oblastima društvenog života. Međutim, u poslednjih pet do deset godina, mediji sve manje izveštavaju o navedenim pitanjima, i upućuju na probleme koji usporavaju pristupanje Srbije Evropskoj uniji.²⁴ Ubedljivo najviši stepen podrške članstvu zabeležen je 2003. godine, kada se „za“, izjasnilo 72% ispitanih.²⁵ Ovo je ujedno i godina u kojoj je zabeležena najveća razlika između pozitivnih i negativnih odgovora na postavljeno pitanje. Pored navedenih, građani su odgovarali i na posebna pitanja koja se u velikoj meri

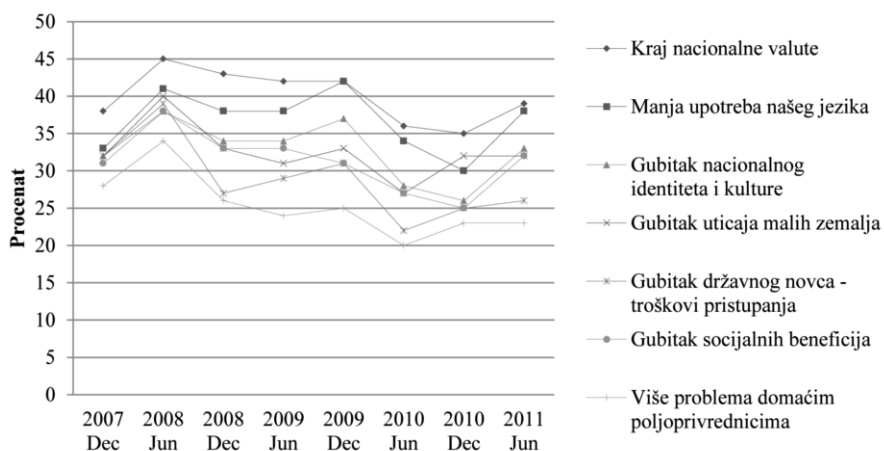
²³ Snježana Milivojević, „Kritička tradicija u istraživanju medija: kulturne studije“, *Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 2008, Vol. 8, No. 3, str. 33.

²⁴ Aleksandra Krstić i Ana Milojević, „Evropske teme iz perspektive novinara lokalnih medija u Srbiji“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2013, Vol. 7, No. 10, str. 67–82.

²⁵ Važno je naglasiti da su ove, kao i u periodu do 2005. godine u uzorak bili uključeni i građani Crne Gore.

tiču njihovog identiteta odnosno identitetskih veza sa Srbijom i/ili Evropskom unijom. Između 2007. i 2011. godine, u istraživanjima su ispitanicima postavljani setovi istovetnih pitanja koja su se odnosila na percepciju sudbine nacionalne valute, upotrebe srpskog jezika, gubitka nacionalnog i kulturnog identiteta, troškova pristupanja, problema sa kojima bi se suočili poljoprivredni proizvođači usled jake konkurencije i ostalim socijalnim beneficijama.²⁶

Grafik br. 3: Diskrepance između gubitka kolektivnog identiteta i ličnog blagostanja

Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (2007–2011)

U Grafiku br. 3 predstavljeni su izvodi nalaza iz nekoliko izveštaja istraživanja realizovanih između 2007. i 2011. godine. Razlog za izabrani period je mogućnost direktne komparacije istoveno dizajniranih upitnika. Građani su odgovarajući na pitanje: „Šta od ponuđenih odgovora u vama ne izaziva strah u vezi sa proširenjem i učlanjenjem u Evropsku uniju?“, mogli da biraju nekoliko ponuđenih stavki.

Od sedam ponuđenih odgovora, građani su izdvojili tri u odnosu na koje nemaju strah u kontekstu eventualnog članstva u Evropskoj uniji. Najviše građana se izjasnilo da nema strah od kraja nacionalne valute, manje upotrebe srpskog jezika kao ni gubitka nacionalnog identiteta i kulture. Međutim, ove nalaze treba tumačiti kao najveću zainteresovanost građana za ova pitanja, imajući u vidu da je najmanji broj ispitanih uzeo u razmatranja

²⁶ Mogući su bili višestruki odgovori.

pitanja poput gubitka socijalnih beneficija kao i probleme sa kojima se domaći poljoprivrednici mogu susresti. Iz Grafika 3, vidi se da ne postoje značajna statistička odstupanja između strahova od gubitka nacionalnih i ličnih identiteta.

Istraživanja koja su predstavljena u ovom delu, iako vršena kontinuirano i u jednakim razmacima, ipak imaju izvesnih metodoloških nedostataka. Premda je uzorak bio približan u svim istraživanjima, on se ipak kretao između 1006 i 1094 ispitanih, što može biti osnov značajne statističke devijacije. Ono što je zajedničko svim izveštajima istraživanja su svega nekoliko istovetnih pitanja, uglavnom opšteg tipa, koja se tiču stavova građana o evropskim integracijama i članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Najveći broj pitanja, iako obuhvata slične oblasti, postavljan je na različite načine (otvoreno pitanje, mogućnost izbora više odgovora, izbor između jednog od nekoliko ponuđenih odgovora...), tako da nije moguće izvršiti relevantnu komparaciju dobijenih nalaza. Ono što je takođe karakteristika izveštaja istraživanja jeste kontekstualno dizajniranje upitnika, odnosno postavljanje specifičnih pitanja u skladu sa novonastalim okolnostima poput nelegalnog unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije 2008. godine, potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, dijaloga Beograda i Prištine i sličnih. Međutim, ova istraživanja su dragocena za buduće analize kretanja javnog mnjenja, imajući u vidu da ne postoje slična serija kontinuiranih istraživanja o ovoj temi u navedenom periodu.

Mogući uzroci evroskepticizma u Srbiji

Postoje mnogobrojne i opsežne debate o faktorima i uzrocima evroskepticizma. Tagart tvrdi da se u nauci, evroskepticizam najbolje može izučavati kao sveobuhvatni termin koji izražava ideju „uslovne ili kvalifikovane opozicije koja uključuje potpuno protivljenje evropskim integracijama”.²⁷ Hog i Marks navode da svi uzroci evroskepticizma u jednom društvu proističu iz javnog mnjenja, borbe političkih stranaka i mas-medija.²⁸ I ovde je važno postaviti evroskepticizam u kontekst države u okviru koje se analizira. Status punopravnog članstva, odnosno status u pretpristupnim pregovorima je stoga veoma važan. U najopštijem smislu, Loren Meklaren (Lauren McLaren) sublimira uzroke evroskepticizma u ekonomskim, kulturalnim i institucionalnim okolnostima. Međutim, ona ne smatra da se pomenuti međusobno prepliću. Meklarenova zastupa tezu prema kojoj se svaki od navedenih faktora različito utiče na prirodu evroskepticizma u svakoj nacionalnoj državi članici Evropske unije.

²⁷ Paul Taggart, “A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems”, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol.33, no. 3, p. 366.

²⁸ Hooghe Liesbet and Gary Marks, “Sources of euroscepticism”, *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, no. 2-3, p. 120.

Imajući u vidu da je u akademskoj zajednici najčešće prihvaćeno određenje evrospekticizma kao protivljenje evropskim integracijama (daljim u slučaju država članica, odnosno ulasku u Evropsku uniju u slučaju država kandidata za članstvo), ovako suženo definisan evrospekticizam pruža pogodniju osnovu na osnovu koje se mogu izvesti određeni faktori koji doprinose visokom stepenu evrospekticizma u Srbiji.

Dužina integracija je prvi moguć faktor usled kog se evrospekticizam održava na relativno visokom nivou u Srbiji. Evropske integracije Srbije traju duže od 17 godina, nezvanično su počele iskazanom željom Evropske unije na Samitu u Zagrebu 2000. godine. Međutim, prosečan građanin percipira ovaj proces kao duži nego uobičajen. Pored toga, otežana regionalna saradnja, kao i brojni nerešeni bilateralni problemi na prostoru Zapadnog Balkana, jedan su od faktora koji nepovoljno deluju na javno mnjenje. U prethodno predstavljenim istraživanjima, moguće je uočiti blagi rast negativno iskazanih mišljenja o Evropskoj uniji od 2009. godine do danas.²⁹

Problem Kosova i Metohije doživljava se kao kamen spoticanja u pristupnim pregovorima. Ispitanici u gotovo svim istraživanjima stavljaju problem Kosova i Metohije visoko na agendu mogućih problema sa kojima Srbija treba da se suoči kada su u pitanju pregovori. Zbog predubeđenja da je priznanje takozvane države Kosovo, od strane Republike Srbije, jedan od glavnih uslova za članstvo u Uniji, ne treba da čudi nešto snažnije suprotstavljanje ulasku u Evropsku uniju uvek kada se neposredno pre sprovođenja istraživanja dogodio događaj u vezi sa tim.³⁰ Sastavi parlamenata su takođe pitanje, koje može predstavljati značajnu determinantu, odnosno faktor koji treba uzeti u obzir prilikom razmatranja evrospekticizma.

U vezi s tim, opravdano bi bilo postaviti dilemu da li je sastav parlamenta uzrok ili posledica evrospekticizma. Iako po ovom pitanju značajno podeljena, akademska zajednica u velikoj meri sublimira nekoliko tipova evrospektičnih poslanika u različitim parlamentima.³¹ U aktuelnom, XI

²⁹ Pitanje je glasilo: „Uopšteno govoreći, Evropska unija u vama izaziva reakciju koja je?“, sa ponuđenim odgovorima „(veoma) pozitivna“, „(veoma) negativna“, „ni pozitivna ni negativna“.

³⁰ Za detaljniji problemski prikaz pojedinačnih pristupnih pregovora balkanskih zemalja, videti više u: Vachudova, Milada Anna, „EU leverage and national interests in the Balkans: the puzzles of enlargement ten years on“, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2014, Vol. 52, No. 1, pp. 122-138.

³¹ Tako na primer, Natalie Brack (Nathalie Brack), tvrdi da u Evropskom parlamentu postoji četiri tipa evrospektičnih poslanika: oni koji su odsutni (odbijaju učešće u radu bilo kog organa parlamenta), zatim javni govornici (oni koji vrše diseminaciju negativnih informacija u vezi sa evropskim integracijama), pragmatičari (evroposlanici koji traže konkretne rezultate integracija kojih još uvek nema) i na kraju potpuni učesnici (evroposlanici koji na legitiman način nastoje da učestvuju u donošenju legislativnih akata Evropskog parlamenta, ukazujući na negativne strane integracija). Videti više u: Nathalie Brack, The roles of Eurosceptic Members of the European Parliament and their implications for the EU, *International Political Science Review*, 2015, Vol. 36, No. 3, pp. 339-345.

sazivu (konstituisanom 2016. godine), Narodna skupština Republike Srbije ima 10% poslanika koji dolaze iz stranaka koje se otvoreno zalažu za prekid pregovora sa Evropskom unijom o članstvu.³² Između 2014. i 2016. godine, u Narodnoj skupštini nije bilo (bar deklarativno) narodnih poslanika koji su se protivili evropskim integracijama Srbije, dok je u periodu pre toga Narodna skupština bila značajnije podeljena po pitanju članstva u Evropskoj uniji. Ne ulazeći u izborne rezultate i analizu diskursa sednica Narodne skupštine, moglo bi se zaključiti da je njen sastav mogući uzrok, ali i posledica evroskepticizma u Srbiji.

Na kraju, pitanje podrške javnog mnjenja članstvu u Evropskoj uniji, značajno je i sa aspekta referenduma koji bi morao biti raspisan pre neposrednog pristupanja Srbije Evropskoj uniji.³³ Ovo je verovatno najznačajniji momenat u analizi evroskepticizma u državi kandidatu za punopravno članstvo. Ukoliko je prihvaćen stav prema kom je evroskepticizam određen kao protivljenje evropskim integracijama, ko je u tom slučaju referentni objekat, odnosno važno je utvrditi čije protivljenje je u ovom slučaju relevantno – građana ili zvaničnih vlada? Imajući u vidu da su sve vlade od 2001. do danas, bar deklarativno bile pozitivno određene prema evropskim integracijama, vrlo je teško objasniti zašto je stanovništvo u velikoj meri podeljeno po pitanju evropskih integracija Srbije.

Zaključna razmatranja

U akademskoj literaturi pitanje evroskepticizma uvek se nalazi u raskoraku između ideologije i strategije. Ovaj rad prikazao je najznačajnije teorijske debate o prirodi i varijantama evroskepticizma. Autor je nastojao da kroz dostupna istraživanja odredi najznačajnije faktore pada interesovanja javnog mnjenja za evropske integracije Republike Srbije. Problem koji se može

³² Zvanični veb sajt Narodne skupštine Republike Srbije: <https://goo.gl/yQtPFX> (Pristupljeno: 30.07.2017. 15:53)

³³ Tako su građani Norveške na dva uzastopna referenduma (1972. i 1994. godine), odbili članstvo u Evropskoj uniji. Videti više na: <http://brilliantmaps.com/sweden-norway-eu-1994/> (Pristupljeno: 01.08.2017. 08:56).

Pored toga, građani Danske su 1992. godine glasali protiv ratifikacije Sporazuma iz Maastrichta, ali su godinu dana nakon toga, na ponovljenom referendumu, prihvatili Sporazum. Videti više: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/referendum-in-denmark-second-chance-for-voters-to-get-it-right-voters-in-denmark-go-to-the-polls-2323503.html> (Pristupljeno: 01.08.2017. 09:02). Danska i Švedska su 2000. i 2003. godine, odbile Evro kao zajedničku valutu, dok su građani Francuske i Holandije 2005. godine, odbili predlog tzv. „Ustava za Evropu“, novog reformskog sporazuma. Svakako kao najpoznatiji referendum ostaće Brexit, na kom su građani Ujedinjenog Kraljevstva odlučili da ova država napusti Evropsku uniju. Detalje svih referenduma, moguće je videti u okviru projekta „European election database“, dostupnog na veb adresi: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/election_types/eu_related_referendums.html (Pristupljeno: 01.08.2017. 09:14).

javiti u analizi političkog diskursa određenog društva nalazi se u određivanju evroskeptičnosti društva. Da li je svako društvo čiji stavovi javnog mnjenja ne korespondiraju stavovima zvaničnih vlasti – evroskeptično?

Evidentno je da je u političkom identitetu građana Srbije, evroskepticizam izražen u značajnoj meri, naročito nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čime je Srbija ušla u fazu pristupanja Evropskoj uniji. Građani još uvek percipiraju Evropu kao nešto što je nepostojano, opterećeno unutrašnjim problemima, ali i kao entitet koji preuzima sve tekovine nacionalne vevfalske države (valutu, teritoriju, ingerencije centralnih vlasti, kulturni identitet...). Imajući u vidu da su rezultati referenduma za pristupanje Evropskoj uniji u velikom talasu proširenja 2004. godine, u centralnoevropskim državama, bili na izuzetno visokom nivou u trenutku pristupanja, zabrinjava činjenica da se procenat građana Srbije koji bi podržali članstvo, već nekoliko godina kreće ispod 50%.³⁴ Zbog potrebe da se na potpuniji način razume ovo pitanje, bilo bi neophodno da se realizuju istraživanja koja bi imala za cilj utvrđivanje razloga gubitaka intetiteta, odnosno percepcije građana o odnosu postojanosti političkog identiteta i članstva u Evropskoj uniji.

Bibliografija

“EU-Western Balkans Summit Declaration”, *Official Journal of the EU* (C/03/163, 10229-03), Brussels, June 2003.

Brack, Nathalie, “The roles of Eurosceptic Members of the European Parliament and their implications for the EU”, *International Political Science Review*, 2015, Vol. 36, No. 3, pp. 337-350.

Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Euroskepticism> (Pristupljeno: 29.07.2017. 16:01)

European Election Database, “All EU-Related Referendums”, Norwegian Centre for Research Data, http://www.nsd.uib.no/european_election_database/election_types/eu_related_referendums.html (01.08.2017. 09:14)

Evropska orijentacija građana Srbije, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2008, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnje_nja/javno_mnenje_jun_2007cir.ppt, 15.07.2017. str. 1-25

Evropska orijentacija građana Srbije, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2008, Beograd, Internet, <http://www.seio>.

³⁴ Referendum u Mađarskoj 2003. godine je pokazao da je čak 78% građana Mađarske podržavalo ulazak u Evropsku uniju. Videti više na: <http://www.robert-schuman.eu/en/eem/0169-referendum-on-the-european-union-in-hungary-12th-april-2003> (Pristupljeno: 01.08.2017. 16:54)

- gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_08cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-18
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2009, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_maj_09cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-20
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2009, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_09_cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-19
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2010, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_eu_jun_2010_cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-20
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2010, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/istrazivanje_jm_decembar_2010.pdf, 15.07.2017. str. 1-26
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2011, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_jun_2011.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2011, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/prezentacije/prezentacija_ijm_final_jan2012.pdf, 15.07.2017. str. 1-28
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2012, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje1_jun_12.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2012, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/istrazivanje_dec_2012.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2013, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istraivanj_%20jul_2013.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2013, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/mnjenje_decembar_13.pdf, 15.07.2017. str. 1-25

- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2014, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/mnjenje_jun_14.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2014, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_15.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2015, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/jun_2015.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2015, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_15.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_jm_jun_16_final.pdf, 15.07.2017. str. 1-27
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_javnog_mnjenja_decembar16.pdf, 15.07.2017. str. 1-27
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije, jun 2017, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_jun_17.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Grabbe Heather, "Europeanization goes east: power and uncertainty in the EU accession process", *The politics of Europeanization*, 2003, Vol. 27, no. 303, pp.29-45.
- Hooghe Liesbet and Gary Marks, "Sources of euroscepticism", *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, No. 2-3, pp. 119-127.
- Huddy Leonie, "From social to political identity: A critical examination of social identity theory", *Political psychology*, 2001, Vol. 22, No. 1, pp. 127-156.
- Jenkins Richard, "Categorization: Identity, social process and epistemology", *Current sociology*, 2000, Vol. 48, No. 3, pp. 7-25.
- Kopecký Petr and Mudde Cas, "The two sides of Euroscepticism: party positions on European integration in East Central Europe", *European Union Politics*, 2002, Vol. 3, No. 3, pp. 297-326.

- Milivojević Snježana, „Kritička tradicija u istraživanju medija: kulturne studije“, *Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 2008, Vol. 8, No. 3, pp. 29–50.
- Oxford Dictionaries, Database: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/eurosceptic> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:56)
- Radaelli Claudio, “The Italian state and the euro: institutions, discourse, and policy regimes”, *European States and the Euro–Europeanization, Variation, and Convergence*, 2002, pp. 212–237.
- Stryker Sheldon and Burke Peter J., “The past, present, and future of an identity theory”, *Social psychology quarterly*, 2000, Vol. 63, No. 3, pp. 284–297.
- Stryker Sheldon, *Symbolic interactionism: A social structural version*, Benjamin-Cummings Publishing Company, San Francisco, 1980.
- Taggart Paul, “A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems”, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, No. 3, pp. 363–388
- Taggart Paul, “A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems”, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, No. 3, pp. 363–388.
- Taggart, Paul and Aleks Szczerbiak, *Parties, positions and Europe: Euroscepticism in the EU candidate states of Central and Eastern Europe*, Sussex European Institute, Brighton, 2001.
- Vachudova Milada Anna, “EU leverage and national interests in the Balkans: the puzzles of enlargement ten years on”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2014, Vol. 52, No. 1, pp. 122–138.
- Vachudova Milada Anna, *Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism*, Oxford University Press on Demand, 2005.

Nenad Stekić, MA

EUROSCEPTICISM AS A FACTOR OF THE POLITICAL IDENTITY OF THE CITIZENS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

ABSTRACT

This paper aims at presenting the most notable academic debates on Euroscepticism, as well as presenting the results of public opinion research on European integration of the Republic of Serbia. Research questions to which this paper will offer potential answers are related to the involvement of Euroscepticism within the political identity of Serbian citizens in the context of current negotiations with the European Union. As a secondary source of data, the author will use the results of researches conducted for the Serbian European Integration Office, for the 2009–2017 period. The author will chronologically present development of public opinion concerning the Serbian membership within the European Union. Besides, factors which lead to continuous Euroscepticism in the Republic of Serbia will also be addressed. The conclusion of this paper suggests that there is a long-term and high-level existence of Euroscepticism of Serbian citizens, especially after the Stabilisation and Association Agreement was signed in 2008.

Key words: Euroscepticism, political identity, European Union, Republic of Serbia, public opinion, European integrations, EU enlargement, Stabilisation and Association Agreement.